

Date: 13th June-2026

RUS TILI DARSLARIDA BADIY MATNLAR BILAN ISHLASH ORQALI
O'QUVCHILARNING LUG'AT BOYLI GI VA OG'ZAKI NUTQINI
RIVOJLANTIRISH

Jalolova Gulnora

Respublika musiqa va san'at texnikumi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek guruhlarida rus tilini o'qitishda badiiy matnlardan didaktik vosita sifatida foydalanish orqali o'quvchilarning lug'at boyligi va og'zaki nutqini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Badiiy matnni tanlash mezonlari, matn ustida ishlashning matnoldi, matn ustida va matndan keyingi bosqichlari, lug'at ustida ishlash usullari hamda lingvomadaniy yondashuvning ahamiyati tahlil qilingan. Rus adabiyoti namunalarini o'rganish o'quvchilarda nafaqat til ko'nikmalarini, balki estetik did va madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: rus tili, badiiy matn, lug'at boyligi, og'zaki nutq, matn ustida ishlash, lingvomadaniy yondashuv, frazeologizm, ifodali o'qish, adabiy meros, nutqiy ko'nikma.

Badiiy matn til ta'limining bebaho manbasi hisoblanadi. Unda tilning butun boyligi — leksika, grammatika, uslubiy vositalar, frazeologizmlar — tabiiy nutqiy muhitda namoyon bo'ladi. A.S.Pushkin, L.N.Tolstoy, A.P.Chexov kabi buyuk adiblar yaratgan asarlar rus tilining go'zalligi va ifoda imkoniyatlarini o'zida mujassam etgan bo'lib, ular asosida tashkil etilgan dars o'quvchiga tilni jonli, hissiy va mazmunli shaklda yetkazadi.

Til muhiti cheklangan sharoitda rus tilini o'rganayotgan o'zbek guruhlarida o'quvchilari uchun badiiy matn autentik til materiali vazifasini o'taydi. Quruq qoidalar va sun'iy mashqlardan farqli o'laroq, badiiy matn o'quvchida qiziqish, hissiy munosabat va muhokama qilish ehtiyojini uyg'otadi. Bu esa nutqiy faoliyatni tabiiy ravishda faollashtiradi.

Biroq amaliyotda badiiy matnlar ko'pincha faqat o'qish va tarjima qilish obyekt sifatida qo'llanilib, ularning lug'at boyligini oshirish, og'zaki nutqni rivojlantirish va madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirishdagi salohiyati to'liq ishga solinmayapti. Shu bois badiiy matn ustida ishlashning metodik jihatdan asoslangan tizimini ishlab chiqish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

Dars uchun matn tanlashda quyidagi mezonlarga tayanish maqsadga muvofiq: matnning o'quvchilar til darajasiga mosligi, hajmining me'yoriyligi, mazmunan qiziqarliligi va tarbiyaviy ahamiyati, leksik-grammatik materialning o'quv dasturi bilan bog'liqligi. Dastlabki bosqichda kichik hajmli asarlar — I.A.Krilov masallari, A.P.Chexovning qisqa hikoyalari, xalq ertaklari — tanlanadi. San'at yo'nalishidagi o'quvchilar uchun esa musiqa va san'at mavzusidagi matnlar — kompozitorlar hayotiga oid lavhalar, rus romanslari matnlari, san'at asarlari tavsiflari — alohida qiziqish uyg'otadi.

Metodikada matn ustida ishlash uch bosqichda tashkil etiladi. Matnoldi bosqichida o'quvchilar matn mavzusiga kirishadi: sarlavha asosida mazmunni taxmin qilish, tayanch

Date: 13th June-2026

soʻzlar bilan tanishish, notanish leksikani semantizatsiya qilish ishlari amalga oshiriladi. Matn ustida ishlash bosqichida ifodali oʻqish, qismlarga boʻlish, reja tuzish, savollarga javob topish kabi topshiriqlar bajariladi. Matndan keyingi bosqichda esa mazmunni qayta hikoyalash, qahramonlarga tavsif berish, muammoli savollar yuzasidan munozara, matn mazmunini oʻz hayotiy tajribasi bilan bogʻlash kabi nutqiy mashqlar oʻtkaziladi. Aynan uchinchi bosqich ogʻzaki nutqni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yangi soʻzlarni oʻzlashtirishda kontekst orqali maʼnoni anglash usuli alohida samaralidir: oʻquvchi soʻzni alohida emas, balki jonli matn ichida, boshqa soʻzlar bilan bogʻlanishda oʻrganadi. Tematik lugʻat daftarlarini yuritish, soʻzlarning sinonim va antonimlarini topish, soʻz yasallishini tahlil qilish, yangi leksika ishtirokida gap va mikromatn tuzish mashqlari soʻzni faol lugʻat zaxirasiga oʻtkazadi. Frazologizmlar va maqollar ustida ishlash — ularning maʼnosini izohlash, oʻzbek tilidagi muqobilini topish — oʻquvchining nutqini boyitibgina qolmay, ikki xalq madaniyatidagi mushtarak va oʻziga xos jihatlarni anglashga yordam beradi.

Sheʼriy asarlarni ifodali oʻqish va yod olish talaffuz, urgʻu va intonatsiyani sayqallashning sinalgan usulidir. A.S.Pushkin, S.A.Yesenin, A.A.Fet sheʼrlarini yodlash oʻquvchi xotirasida toʻgʻri nutq namunalarini mustahkamlaydi. Musiqa yoʻnalishidagi oʻquvchilar uchun rus romanslarini oʻrganish ayniqsa tabiiy va samarali: ular matnni musiqa bilan birga oʻzlashtirar ekan, til materialini hissiy idrok orqali chuqur singadi. Roman va qoʻshiq matnlari ustida ishlash til darsini kasbiy faoliyat bilan uzviy bogʻlaydi.

Badiiy matn millat madaniyatining koʻzguvidir. Matnda uchraydigan milliy-madaniy birliklar — urf-odatlar, tarixiy voqealar, milliy taomlar va bayramlar nomlari — maxsus izohlanadi va oʻzbek madaniyati bilan qiyoslanadi. Bunday qiyosiy tahlil oʻquvchida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantiradi, boshqa xalq madaniyatiga hurmat va oʻz milliy qadriyatlarini chuqurroq anglash hissini tarbiyalaydi. Tajriba shuni koʻrsatadiki, madaniy mazmun bilan boyitilgan darslar oʻquvchilar tomonidan eng qiziqarli darslar sifatida baholanadi.

Badiiy matnlar bilan tizimli ishlash yoʻlga qoʻyilgan guruhlarda oʻquv yili davomida oʻquvchilarning faol lugʻat zaxirasi sezilarli kengaygani, ogʻzaki javoblarining mazmunan boyib, grammatik jihatdan toʻgʻrilashgani kuzatildi. Oʻquvchilar matn mazmunini qayta hikoyalashdan tashqari, oʻz fikr-mulohazalarini erkin bayon etish koʻnikmasiga ega boʻldilar. Eng muhimi, ularda rus adabiyotiga, til orqali madaniyatni oʻrganishga barqaror qiziqish shakllandi.

Badiiy matn rus tili darslarida lugʻat boyligini oshirish va ogʻzaki nutqni rivojlantirishning eng samarali didaktik vositalaridan biri ekani asoslandi. Matn ustida bosqichma-bosqich ishlash tizimi — matnoldi tayyorgarlik, matnni tahlil qilish va matndan keyingi nutqiy mashqlar — til materialining puxta oʻzlashtirilishini taʼminlaydi.

Sanʼat yoʻnalishidagi taʼlim muassasalarida badiiy matnlarni kasbiy mazmun — romanslar, kompozitorlar hayotiga oid lavhalar, sanʼat mavzusidagi hikoyalar — bilan uygʻunlashtirish oʻquvchilar motivatsiyasini oshirishning istiqbolli yoʻlidir. Kelgusida til darajalariga moslashtirilgan badiiy matnlar xrestomatiyasini yaratish, matn ustida ishlash

Date: 13th June-2026

bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish va lingvomadaniy izohli lug'atlar tayyorlash muhim vazifalar sirasiga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Кулибина Н.В. Зачем, что и как читать на уроке. Художественный текст при изучении русского языка как иностранного. — Санкт-Петербург: Златоуст, 2001. — 264 с.
2. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. — Москва: Высшая школа, 2003. — 334 с.
3. Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. — Москва: Русский язык, 1990. — 246 с.
4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. — Москва: Русский язык, 1989. — 276 с.
5. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить: Для преподавателя русского языка как иностранного. — Москва: Русский язык. Курсы, 2002. — 256 с.
6. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. — 318 b.

